

TÜRK KÜLTÜRÜNDE DERİCİLİK SANATI**Melda ÖZDEMİR¹****ÖZET**

Deri; insanların ilk çağlardan itibaren , taş ve ağaçtan sonra ilk ve en çok kullandığı doğal materyallerden biridir. Dericilik ise deri işlemenin insanlar tarafından keşfedilmesi ile başlamış, zaman içerisinde gelişerek, çadırdan, ev dekorasyona ve giyime kadar pek çok alanda yerini alan bir sanat dalı haline dönüşmüştür.

Türklerde dericilik, ilk olarak Orta Asya bozkır kültüründe görülmektedir. Dericilik, Orta Asya'dan Anadolu topraklarına yayılmış, Osmanlı İmparatorluğu Döneminde dericilik ve deri ürünleri kalitede zirveye ulaşmıştır. 19. yy sonunda ortaya çıkan batılılaşma hareketi dericilik sanatını etkilemiştir. Babadan oğul'a geçen bu ata sanatı olumsuzluklara rağmen varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Cumhuriyet dönemi ile fabrika üretimine başlayan dericilik, günümüzde önemli bir sanayi kolu olmuştur.

Bu araştırmada; Dericilik sanatının geçmişten günümüze kadar olan tarihsel gelişimi incelenmiş ve dericiliğin Türk Kültüründeki yeri ve önemi üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler : Deri, Dericilik, Türk Kültüründe Deri

LEATHER CRAFT IN TURKISH CULTURE**ABSTRACT**

Leather has been one of the natural resource used firstly and mostly by human after wood and stone since ancient times. Leather crafts starts with the invention of leather handiwork by people; developing gradually in time it converts into an art branch fallen within most areas from tenth to home decoration and to clothing.

Leather craft is shown at first in Turks into Central Asia steppe culture. Leathercraft was spread from Central Asia to Anatolia; tanning and leather products reached the peak in quality in Ottoman age. Modernization movement appearing at the end of 19th century influenced leather craft. This ancient art inherited to son from father has gone on existing despite several problems. Tanning started to factory-made production since Republic age has been an important industrial branch nowadays.

In this study the historical development of the art of leather craft was studied from past to the present time and its importance and situation were pointed out.

Key words: Leather, Leather Craft, Leather in Turkish Culture

¹Gazi Üniversitesi, Mesleki Eğitim Fakültesi, El Sanatları Eğitimi Bölümü, 06500 Beşevler/Ankara. omelda@gazi.edu.tr

1. GİRİŞ

Dericilik ilk çağlarda insanların doğa koşullarına karşı koymak amacıyla, örtünme ve barınma ihtiyaçlarıyla ortaya çıkmıştır. Deri, insanların çıplak vücudunu doğal etkenlerden koruyan ilk giysi ve zırh olmuştur.

İlk insanlar avladıkları hayvanların derilerinden faydalanmak için ilkel deri işleme yöntemleri keşfetmişler ve bu amaçla doğal her olanaktan yararlanmışlardır.

Deri ve deriden eşya üretiminin insanoğlunun yaşama alanı olarak seçtiği her bölgede varolduğu bilinmektedir. Bunun en önemli kanıtları; mağara duvarlarındaki resimlerde, kabartmalarda ve heykelerde yani taşlarda görülmektedir.

Deri işlemeciliği ve işlenmiş derinin günlük yaşamın bir çok alanında kullanılmasının hayvanların evcilleştirilmesiyle başladığı bilinmektedir.

Türk kültüründe dericiliğin Mezopotamya ve Orta Asya topraklarında başlayan bir ata mesleği olduğu bildirilmektedir (Yelmen, 1998: 226-227). Türkler Anadolu'da dericiliği geliştirmeden önce, erken dönem için; Mezopotamya, Mısır, Hitit, Pers (İran), daha yakın zamanlar için, Yunan, Roma, son olarak da Türkler Anadolu'ya gelmeden önce Orta Asya bölgelerinde dericilik ile uğraştıkları belirtilmektedir (Sakaoğlu ve Akbayar, 2002: 17-18).

Türklerde deri ve dericilik çok geniş bir konudur. Dericilik, hayvan besleyip yetiştiren kavimlerin ikinci bir mesleği haline gelmiştir. Bu nedenle Türklerde ve özellikle Osmanlılarda dericilik çok ileri düzeye ulaşmıştır. Orta Asya'nın kültür tarihine bakılacak olursa, dericilik, Türkler ile atalarının günlük hayat ve giyiminde birinci derecede rol oynamaktadır (Ögel, 1991: 102).

Bugün özellikle Osmanlı Dönemine ait kültür ve sanat değeri taşıyan, ince işçilik ve güzel süslemeleri ile dikkati çeken bu eserlerden bazıları yurtiçi ve yurtdışı müzelerinde sergilenmektedir. Bu eserlerde Türk toplumunun engin zevk ve yaratıcılıklarını görmek mümkündür.

2. DERİCİLİK SANATI

Türklerin Orta Asya'da başlayan dericilik zanaatı, batıya göçle Anadolu'ya taşınarak gelişimine devam etmiştir. Bu uzun süreç içinde sosyo-kültürel yapıya bağlı olarak derinin kullanım alanları genişlemiş ve tasarımları da çoğalmıştır. Bu çalışma, Türk dericilik sanatı; Orta Asya'da dericilik, Osmanlı İmparatorluğu Döneminde dericilik, Cumhuriyet'in ilanından sonra dericilik ve Günümüzde dericilik olmak üzere dört bölüm altında toplanarak incelenmiştir.

2. 1. Orta Asya'da Dericilik ve Deri Sanatı

Orta Asya Türk Topuluklarında doğa koşulları ve yaşayış biçimi, derinin günlük yaşamda yaygın olarak kullanılmıştır. Türk topluluklarında deri süslemeciliği, ata verilen önemle ortaya çıkmaktadır. Orta Asya boylarındaki savaşıardan, yaptıkları tüm seferlere kadar kendilerinin ve atlarının kuşanmasına çok önem vermişlerdir. Binicilikten başka at sürülerini beslemelerinin diğer bir nedeni de etini yemeleri, sütünden kıymaz yapmaları ve derisini de giyimde kullanmalarıydı. Orta Asya'da deri pantolon, çizme ve kürk en yaygın giyim şeklidir. Koşum takımları, deri tulumlar, su mataraları, yemek tabaklarının

mahfazaları, hep deridendir. Eğer, başlık, at takımları ve araba koşumları deri, kösele ve meşinden üstün bir şekilde işlenmiştir. Ayrıca deri üstüne bezemeler son derece büyük ustalıklı yapılmıştır. Gerek deri üzerine bezemeler gerekse deri aplikasyonların¹ çok ileri bir aşamada olduğu belirtilmektedir (Diyarbakirli, 1972: 78-79).

Orta Asya Türk bölgelerinde bulunan Pazırık kurganından çıkarılan Türklere ait deriden yapılmış giyim eşyaları, çizmeler, at koşum takımları, eyerler gibi örneklerin olduğu bilinmektedir (Yelmen, 1998: 227).

Hun kurganlarının dışında Göktürk, Uygur gibi Türk topluluklarına ait kurganlarda da deriden yapılmış eşyalar ele geçirilmiştir. Türk deri sanatının izlenebileceği en eski örnekler; Hun kurganlarından çıkarılan deri eşyalardır. Hunlar deri at, eğer ve koşum takımlarını, eyer altı örtülerini, kap-kacak gibi eşyalarını, lahitleri yine deriden yapılmış applike motiflerle süslenmişlerdir.

Hunlar, ustalıklı işledikleri deriyi boyayıp; günlük gereksinimlerine göre biçimlendirdikten sonra , geometrik motifler ya da bozkır kültürünün sanatında yoğun olarak görülen hayvan figürleriyle süslenmişlerdir. Hayvan figürleri farklı renklerde boyanmış deri yüzeyler üzerine yapıştırılmış ya da dikilmiştir. Hayvan figürleri, (hayvan mücadele sahneleri) en çok deri eyer apliklerinde görülmektedir (Şekil 1ve 2). (Gargı, 2000: 24). Orta Asya'da kemer, çizme, çanta gibi deri aksesuarlar, bozkır yaşantısına uygun biçimde yapılmıştır. Bu aksesuarlar üzerinde hayvan figürleri, geometrik ve bitkisel motifler işlenmiştir

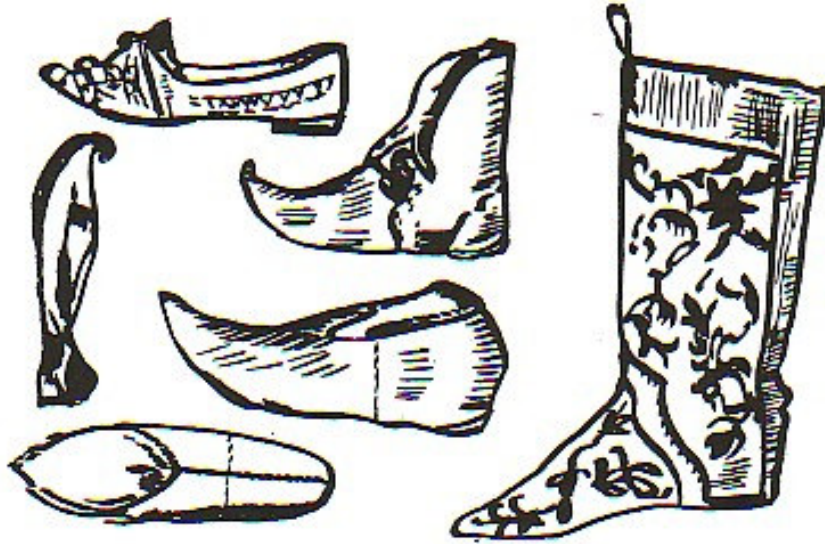

Şekil 1. Birinci Pazırık kurganından çıkarılan deriden yapılmış bir eyer örtüsünde kaplanın bir dağ koyununa saldırış sahnesi (Diyarbakirli, 1972: 82)

Şekil 2 . Birinci Pazırık kurganından çıkarılan deriden yapılmış bir eyer örtüsünde kartal ve arslan grifonların mücadele sahnesi (Diyarbakırlı, 1972: 82)

Orta Asya'da derinin kullanım alanları çok çeşitlidir. Bu alanlardan biri olan ayakkabılar; Türk kültür tarihinde Orta Asya'dan başlayarak çeşitlenmiş ve değişik adlarla anılmıştır. Orta Asya'da başta çizme olmak üzere çarık, edük-etik, başmak gibi ayakkabı türleri giyilmiştir. (Şekil 3) Bu dönemi anlatan kaynak ve resimlerden çizmelerin geometrik ve stilize motiflerle, dikiş ve işleme teknikleriyle, Hun aristokratlarına ait kurganlardan çıkartılan buluntulara göre; altın ve gümüş sırmalarla işlenerek yapıldığı görülmektedir.

Şekil 3. Orta Asya'da çizme ve ayakkabı çeşitleri (Ögel, 1991: 128).

Dericilik, Orta Asya'da gelişmiş bir zanaat dalıyken; aynı zamanda yüzyıllar ötesine ışık tutabilecek bir deri sanatının da oluşumuna kaynaklık etmiştir.

2. 2. Selçuklularda Dericilik ve Deri Sanatı

Türklerde İslamiyet'in kabulüyle birlikte sanat gücü artmış her alanda olduğu gibi dericilik alanında da güzel örnekler ortaya çıkmıştır. Anadolu'da en zengin örneklere Selçuklu ve Osmanlı döneminde rastlanmaktadır (İşcan, 1970: 3).

Malazgirt zaferiyle Anadolu'ya yerleşen Türkler'in dericilik alanında oldukça ileri düzeyde oldukları bilinmektedir. Anadolu 1071'de Malazgirt Savaşı'nı kazanmaları, Türkler'e Anadolu kapılarını açmıştır. Bu tarihten sonra Orta Asya'dan yola çıkarak ; Horosan ve İran'da bir süre yerleşik yaşamış Türkler, kitleler halinde Anadolu'ya girmişlerdir. Selçukluları devrinde ilk sanat kurumu olan "Ahilik teşkilatı" kurulmuştur. Bu örgütlenmenin kurucusu Ahi Evren olmuştur. Anadolu'da dericilik alanında en parlak dönem Ahilik kurumu içerisinde gelişmiştir (Tekin, 1993 : 53).

Türklerin başlıca geçim kaynağı hayvancılıktır. Derinin işlenmesi için gerekli bitkiler Anadolu topraklarında yetişmektedir.

Bu dönemde Anadolu'yu dolaşmış *Saint Quentinli Simon* adlı bir papaz, Anadolu tarımının yanı sıra, hayvancılığın ilişkin geniş bilgiler vermektedir. Yetiştirilen küçükbaş hayvanları, bunlardan sağlanan yünün ve kılın değerlendirilmesini aktarır. Hayvancılık bu denli yaygın olduğuna, hayvansal ürünler bu denli iyi biçimde değerlendirildiğine göre, bilinen deri ürünlerden yola çıkarak (giysi, ayakkabı, kemer), deri işlemenin de gelişmiş olduğu ortaya çıkmaktadır. Özellikle o dönemlerde yaşamış *Kaşgarlı Mahmut'un* ve *İbni Batuta'nın* yapıtlarında bol miktarda deriden yapılmış eşyaların adlarına rastlanması bunu kanıtlamaktadır (Dağtaş, 2002: 6-7).

Bugün çeşitli müzelerde sergilenmekte olan Selçuklu minyatür, çini, keramik, fresk, taş kabartma ve maden eserleri incelendiğinde, o dönem giyim kuşamı içerisinde özellikle ucu kıvrık kırmızı, beyaz renkli çizmelerin, kemerlerin, meslerin yaygın biçimde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Derinin bu denli yaygın kullanımı, elde edildikten sonra işlendiğinin önemli bir göstergesidir. Bunun dışında hayvanların yularları, okların içine kondukları, 'tirkeş' adı verilen ok torbaları da deriden yapıldı. Selçuklular, Orta Asya geleneğinin devamı olarak çizmeyi yaygın biçimde kullanmışlardır. Selçuklu dönemine ait *Varka ve Gülşah Minyatürleri*, Selçukluların çizmeyi yaygın biçimde kullandıklarını belgelemektedir. Bu minyatürlerde Selçukluların, burun kısmı sivri kesilen deriden yapılmış, topuk ve yan kısımlarına ip geçirilerek ayağa göre biçimlendirilmiş çarık giydikleri gözlenmektedir (Dağtaş, 2002: 8).

Deriden yapılan ürün çeşitliliği, ata mesleği dericilik olan Türklerin, Selçuklu döneminde de deri işlemede ne kadar ileri düzeyde olduklarını ortaya koymaktadır.

İslamiyet sonrası Anadolu Türk Sanat'ında görülen tasarım anlayışının, tüm sanat dallarında olduğu gibi deri ürünlerin tasarımına da yansıdığı görülmektedir. Selçuklu döneminden günümüze ulaşan deri sanatının en güzel örnekleri deri ciltlerdir.

Selçuklu döneminde gelişen rekabet olgusu ve ürünlerdeki kalite kaygısı, Ahilik örgütlenmesinin bir sonucudur. Bu da deri ürün üretimini olumlu anlamda etkilemiştir.

2. 3. Osmanlı'da Dericilik Ve Deri Sanatı

Osmanlıların kuruluş sürecinde, tarihi ve sosyo ekonomik zorunlulukların ortaya çıkardığı bir Türk esnaf birliği kuruluşu kimliğine sahip ahiliğin çok büyük katkısı olmuştur.

Orta Asya'da başlayan, Anadolu Selçukluları döneminde örgütlenerek devam eden dericilik zanaatı, Osmanlı Döneminde en yüksek seviyeye ulaşmıştır. İstanbul ve Ankara müzelerinde bulunan savaş elbiseleri, deri hurçlar, çok sayıda kitap ciltleri dericilik sanatının ne derece önemli olduğunu göstermektedir.

Osmanlı imparatorluğu zamanında yönetim ve sanat merkezi olan sarayda derinin çok geniş bir kullanım alanı bulunduğu ve deriden yapılan her eşyanın sanatsal boyuta ulaştığı bilinmektedir. Bu dönemde kunduradan, cilde, saka elbisesinden askeri teçhizata kadar binlerce kullanım alanı bulan deri, Osmanlı Türkler'in günlük yaşantılarına tam anlamıyla girmiştir. Bu durum teknik seviyesi yüksek bir deri ve deri mamul eşya sanayinin varlığını göstermektedir (Anonim, 1975: 10-11).

Osmanlı Döneminde hayvanlardan elde edilen deriler, çeşitli merkezlerde organize bir biçimde çalışan tabakhanelerde en iyi şekilde değerlendirilmiştir. Böylece ülke içinde ayakkabı, saraciye vb. ihtiyaçlar karşılanırken diğer taraftan da sürekli seferde olan ordunun koşum, eğer, çizme, ayakkabı gibi gereksinimleri hiç aksamadan sağlanmıştır.

Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sinden edinilen bilgilere göre; İstanbul, Konya, Trabzon, Edirne, Urfa, Bağdat ve Mısır gibi imparatorluk merkezlerinde çok değişik derilerin imal edildiği, bunların renk, kalite ve süsleme açısından üstün özellikte olduğu belirtilmektedir (Kanbay, 1993: 85).

Osmanlı Devrine ait belgelerde de belirtildiği gibi, Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u almasından sonra yeni fetihler için gereksinim duyduğu deriyi Anadolu'nun değişik bölgelerinden sağlamasının güçlüğü ve dağınık halde bulunan debağhaneleri bir araya toplamak isteğiyle İstanbul Kazlı çeşme'de büyük bir deri üretim merkezi kurmuş ve 360 tane debağhane inşaa ettirmiştir (Giz, 1969: 6). Bu merkez Türk dericiliğinin gelişmesine yeni bir ivme kazandırmıştır. Yine Fatih döneminde 1475 yılında kurulan Saraçhanede çeşitli deri eşya ve aksesuarlar üretilmiştir. Ancak bu kuruluş 1693 yılında çıkan büyük yangınla birlikte tamamen yok olmuş ve bugün sadece İstanbul'da bir semt adı olarak kalmıştır (Uluçay, 1951: 148).

Türk dericiliği ve ordu için üretilen eşyada deri kullanımı ile ilgili en önemli belge ise Fatih Sultan Mehmet'in Kazlı çeşme'nin kurulması için önerdiği tabakhanelere ait fermanıdır. Fatih Sultan Mehmet'in Osmanlı sınırlarını genişletme arzusu, savaş için gerekli, deri koşum takımlarına, askeri ayakkabılara, kılıçları korumak için kınlara ihtiyaç göstermiştir. Böylece, deri önemli bir savaş malzemesi olmuş ve askeri alanda, korunma amacı ile gerek giysilerde, gerekse savunma silahlarında kullanılmıştır. Osmanlı kalkanları, bakır, demir veya hayvan derisinden yapılmıştır. Ayrıca, derinin çoğunlukla barutluk, kütüklük, fişeklik, silah muhafazaları gibi silah donanımlarında kullanıldığı görülmektedir (Erdönmez, 2002: 96).

Osmanlıda dericiliğin daha da geliştiği dönemlerde Anadolu'da ; Konya, Diyarbakır, İzmir, Kütahya, Kayseri, Sivas, Erzurum, Tokat, Amasya, Trakya'da ; Silivri, Edirne, Rumelide; Üsküp, Selanik, Flibe, Tihala, Rusçuk, Güneydoğu'da Halep, Şam gibi şehirlerde de dericilik ilerlemiştir (Tezcan, 1993: 74).

Dericilik, bir ata sanatı olarak ev ve giyim eşyası ihtiyacından doğmuş, Osmanlı ülkesi genişledikçe tabaklık ve deri işleyen sanatlar hem iş hacmi, hem mamul kalitesi bakımından büyük gelişme göstermiştir. Halkın olduğu kadar, devletin de önemli ihtiyaçlarına cevap vermiştir. Türkiye’de pabuç ve terlik işçiliği, her zaman Batı’dan üstün olmuştur. Bu dönemde hemen hemen Türk evlerinin çoğunda meşin sandıktan, yemek mahfazasına kadar çok çeşitli deri eşyalar bulunmaktadır. Özellikle ordu, askerin postal ve çizmesinden, yay ve kırışine, davul ve kösten, belli başlı taşıt aracı olan atın eğer ve koşumuna kadar her türlü deri mamulü kullanmış, saraçhaneler durmadan, dinlenmeden deri işlemişlerdir. Zamanla bu ihtiyacı Kazlıçeşme tabakhaneleri karşılayamamış, ayrıca İstanbul’un dört semtinde; Eyüp, Kasımpaşa, Tophane ve Üsküdar’da tabakhaneler açılmıştır (Dağtaş, 2002: 13).

Osmanlılar döneminde altın çağını yaşamış olan deri sanatı, özellikle saray atölyelerinde, saray için üretilen deri örneklerinde üstün başarı göstermiştir. İnce işçilik ve güzel süslemeleri ile dikkati çeken bu örnekler, kitap kapları, hurçlar, değişik sandıklar, kaseler, giyim eşyası, kalkanlar, eyer ve at koşum takımları, kesici alet kılıfları, kapı perdeleri, karagöz figürleri, kemerler, çantalar v.b. gibi eserlerdir. (Şekil 4, 5). Osmanlı döneminden günümüze ulaşan ve her biri ayrı bir sanat haline gelen ciltler, kültür ve sanat değeri açısından kalıcı ve anlamlı belgelerdir.

Şekil 4. Topkapı sarayı Müzesinde bulunan kürklü yüzü içte, deri yüzü doğal boyalarla boyanmış padişaha ait kaftan (Sakaoğlu ve Akbayar, 2002: 188)

Şekil 5. Gön koleksiyonundan; 20yy.başı, üzeri işlemeli kalın bayan kemeri (Sakaoğlu ve Akbayar, 2002)

Askeri Müze’de sergilenen eşyalar arasında ise ; kale kapılarının büyük hacimdeki anahtarlarını koymaya yarayan deriden yapılmış büyük mahfazalar, davul ve trampetlerin kılıfları, kalkanlar, arka çantaları, zenbiller, önlükler, maşrapalar, su kırbaları, yeniçeri mantoları, silah kılıfları, kütüklük, barutluk ve fişeklikler (Şekil 6,7,8) deriden yapılan önemli ürünlerdir.

Şekil 6. İstanbul Askeri Müzesinde bulunan deri kütüklük ve kemeri

Tarih sürecinde, dünyadaki en uzun ömürlü ve en geniş sınıra sahip imparatorluklardan biri olma özelliğini taşıyan Osmanlılarda, derinin, savaş sanayinde de yaygın biçimde kullanıldığı görülmektedir.

Osmanlı Döneminde deri, askeri eşya ve aksesuarlarda çok kullanılmıştır. Osmanlı Dönemi silahlarından kılıcın içine konulduğu kınların ahşap veya metalden yapıldıklarını ancak, dış yüzeylerinin hava ve neme dayanıklı bir deri ile kaplandığı belirtilmektedir. Deri, Osmanlı'nın kullandığı bir diğer silah olan sapanda da işlevsel kılınmıştır. Aynı şekilde okların içine konuldukları kandil, okluk veya kuburlarda da deriden yararlanılmıştır. (Eralp, 1993).

Şekil 7. Gön Koleksiyonundan; işlemeli silahlık (Sakaoğlu ve Akbayar, 2002: 189)

Şekil 8. Gön Koleksiyonundan; üzeri hayvan motifli barutluk (Sakaoğlu ve Akbayar, 2002: 136)

Topkapı Müzesi'ndeki, Sultan Murat'ın, deriden yapılmış olan içi ve yalnız kenarları kürklü kaftanları hayli görkemlidir. Bundan başka Askeri müzede bulunan madeni işlemeli saka giysileri de dikkâti çeker özellikler taşımaktadır (Şekil 9)

Şekil 9. İstanbul Askeri Müzesinde bulunan saka kıyafeti

Topkapı Müzesi'nde, harem dairesindeki ocaklı sofada yer alan büyük sandıklar, (Şekil 10) gezi eşyalarının içine konduğu hurçlar da görülmeye değer ürünlerdir.

Şekil 10. Siyah deri üzerine ipek iplik ve altın tellerle işlenmiş sandık (Delibaş, 1989: 6)

Şekil 11. Ponzan Ulusal Müzesinde bulunan, 17.yy., Deri üzerine işlemeli Osmanlı sada (Sakaoğlu ve Akbayar, 2002: 178)

İstanbul Türk İslam Müzesi'ndeki deri ciltler de ayrı birer örneklerdir. (Şekil 12). Ayrıca Ankara Etnoğrafya Müzesi'nde bulunan deriden yapılmış, renkleriyle ilgi çeken su kapları ve altın sırmalarla süslenmiş vezir çantaları da o dönemin deri sanatının önemli örneklerini oluşturmaktadırlar. Manisa Müzesi'nde de görülmeye değer özellikle bir deri kalkan ve yine deriden yapılmış işlemeli askılı kahve tepsisi vardır. Yazılı belgelerden anlaşıldığı gibi, Anadolu, deri işlemeciliğinde yüzyıllar boyunca önemli bir merkez kimliğini sürekli taşımıştır.

Şekil 12. Osmanlı kitap cildi ((Sakaoğlu ve Akbayar, 2002: 198)

Osmanlı'nın, dericilikteki gelişmişliğinin diğer önemli bir belgesi '*Surname-i Humayun*' adlı yapıttır. Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırlarının en geniş olduğu bir devrede; 1582 yılında yapılan, *Sultan III. Murat*'ın oğlu *Şehzade Mehmed*'in sünnet düğünü *Surname*, 52 gün 52 gece sürmüş, adeta bir festival özelliği taşımaktadır. Dünyanın dört bir yanından yabancı konukların da katıldığı bu törenler, *Nakkaş Osman* ve ekibi tarafından çizilen 500 minyatürle anlatılmıştır. O yıllarda İstanbul'da faaliyette bulunan tüm esnaf loncaları gösterilere katılmalarından dolayı minyatürlerde yer almışlardır. Her mesleğin mensupları, tekerlekle yürütülen bir dükkan içerisinde mesleklerini icra ederken gösterilmişlerdir. "Çizmeciler, saraçlar, deri işleyenler mestçiler, sağrıcılar, tirşeciler, meşin ve sahtiyan satanlar" çizilerek anlatılmışlardır. *Surname* minyatürleri özellikle esnaf geçişleri açısından büyük belgesel değer taşır. 16. yüzyıl İstanbul'unun son derece önemli ve büyük bir sanayi dalı olan dericilikle ilgili esnaf geçitleri de *Surname* minyatürlerinde önemli bir yer tutar. *Surname*'de, debbağ esnafından övgü ile söz edilmekte, boyalı derilerin limoni, turuncu, asumani, kırmızı gülgünü gibi değişik renkleri sayılmakta ve seyreden herkesin şaşkınlık ve hayranlık içinde kaldığı vurgulanmaktadır. Konuyla ilgili minyatürde, içine renk renk deriler asılmış ve tekerlekli bir araba üzerine oturtulmuş dükkânda ürünlerini geçiren debbağlar canlandırılmıştır. Eserin metninde de belirtildiği gibi debbağ esnafı, üzerlerinde çeşitli renk deriden giysilerle yürüyerek geçmektedir. Kimisi de, ayrıca omuzuna attığı değişik renk deri parçalarını sergilemektedir (Dağtaş, 2002: 16-17).

Osmanlı'da dericiliğin daha da gelişmesi derinin kullanım alanlarını artırmıştır. Giyim-kuşam ve aksesuarlarının yanı sıra askeri alanda, ev eşyalarında, haritalarda, cilt yapımında, gölge oyununun tasvirlerinde, vb. alanlarda deri aranan bir malzeme olmuştur. Saray merkezli olarak gelişen Türk sanatı, deri ürünlerin bezemelerinde de kendini göstermiştir. Deri ürünler, geliştirilen tekniklerle dönemin motifleriyle süslenmiştir.

15-17.yüzyıllar arasında en parlak dönemini yaşayan Osmanlı dericiliği, 18.yy. sonu ve 19.yy. başında batıdaki sanayileşme hareketleri, makinelerin dericilik alanına girmesi, ekonominin giderek bozulması gibi nedenlerle giderek gerilemeye başlamıştır.

Fakat 1810 yılında yenilikçi Osmanlı padişahı II. Mahmut askeri alanda batılılaşma sürecini başlatmış ve ordunun ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla Beykoz'daki tabakhaneyi 1812 yılında sahibinden satın alarak devletleştirmiş ve "Tabakhane-ı Klevehane-ı Amire" adıyla orduya devretmiştir. 1826 yılına kadar ordu için palaska, çizme, kütüklükler ve koşum takımları imal edilmiştir. Aynı yıl ilave edilen bir tesis ile ilk defa keçi derisinden yeni tip el yapımı askeri kundura üretimine başlanmıştır (Güler, 1995: 72). 1856 yılında Beykoz Fabrikasının ürünleri olan askeri kundura, çizme, koşum takımı, palaska ve kütüklükler Paris Fuarında sergilenmiştir. 1933 yılında İşletme Sümerbank'a devredilmiştir ve 3460 Sayılı Kanuna göre "Sümerbank Deri ve Kundura Sanayi Müessesesi" adını almıştır. 1968 yılında da suni kösele üretimi yapılmaya başlanmıştır (Küçükerman, 1988: 18-19).

1987 yılında, Bakanlar Kurulu'nun 30.10.1987 tarih ve 87/121184 sayılı kararı ile işletme özelleştirilmiş ve hisselerin tamamı bedelsiz olarak "Başbakanlık Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı"na devredilmiştir. 1989 yılında ise "Sümerbank Holding A.ř." ne bağlı bir işletme haline dönüştürülen işletmenin adı "Beykoz Deri ve Kundura Sanayi İşletmesi" olarak değiştirilmiş ve bu husus "Türk Ticaret Sicili Gazetesi"nin 13.2.1989 tarih ve 2209 sayılı nüshasında yayınlanarak tescil edilmiştir (Güler, 1995: 74). "Beykoz Deri ve Kundura Sanayi İşletmesi" adıyla, her çeşit ürünle katkı sağlamayı günümüze kadar sürdürmüş ancak 2003 yılı itibariyle bazı özelleştirme girişimleri sonucu özel sektöre devredilmiştir. Bu kurumun Türk deri sanayinin kurulmasında ve gelişmesinde büyük rolü olmuştur.

Günümüzde "Sümerbank Deri ve Kundura Sanayi Kurumu" koleksiyonundaki deri ürünler incelendiğinde derinin kullanım alanı zenginliği ile ince işçilik ve sanatkarca yapılan çalışmalar çok ileri boyuttadır.

Dericilik sanatını ve tarihini belgeleyecek eski deri örnekleri bugün ölkemizin müze ve koleksiyonlarında bulunmaktadır. İstanbul Topkapı Sarayı Müzesinde, saraya ait giysi, giyim ve savaş aksesuarı, çeşitli eşya ile cilt örnekleri sergilenmektedir. İstanbul Harbiye Müzesinde, savaş aksesuarı, Beşitkaş Deniz Müzesinde, mataralar, Türk İslam Eserleri Müzesinde ve Süleymaniye Kütüphanesi'nde Selçuklu ve Osmanlı dönemi ciltleri sergilenmektedir. Kişi ve özel kuruluşlara ait özel koleksiyonlarda deri aksesuar ve cilt örnekleri bulunmaktadır. Beykoz deri ve kundura fabrikası koleksiyonunda, Osmanlı'ya ait ayakkabılar ve savaş aksesuarı, Gön Anonim şirketi koleksiyonunda Osmanlı çantaları, ayakkabı ve savaş aksesuarı bulunmaktadır.

2.4. Günümüzde Dericilik

Türk deri sanayi çok eski ve köklü yapıya sahip olmasına rağmen, Cumhuriyetin ilk yıllarında babadan oğul'a geçen ve lonca karakterini muhafaza eden bir iş kolu olarak varlığını devam ettirmiştir. Ancak kalkınma planlarında sektörle ilgili belirlenen çeşitli özendirici tedbirler sayesinde, kabuk değiştirmeye başlamıştır. Planlı dönemlerde dericiliğe gerekli önem verilmeye çalışılmış, ancak Batı tekniğinin Türkiye'de pahalıya mal olması, kalifiye eleman yetersizliği, eğitim, deri işleme atölyelerinin çok dağınık olması ve çeşitli finansal güçlükler nedeniyle bugün Avrupa ölkelerinin gerisinde kalmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Anadolu dericiliği ele aldığında 1920-1930 arası dönemde hemen her kasabada deri işlemeciliğinin varolduğu anlaşılmaktadır.

Türkiye’de 1920, 1930’lı yıllarda her kasabada bir tabakçılık işine rastlanırken, zanaatın zamanla sanayiye dönüşmesi, işin özünde ileri teknolojinin yer alması, rekabet koşulları, çevre kirliliği olgusu dericiliğin belli bölgelerde, giderek de deri organize bölgelerinde yer alması sonucunu yaratmıştır. Türk deri sektörünün 1980’li yıllarda geçirdiği yapısal değişiklik, kullanılan bazı kimyasal maddelerin yarattığı olası çevre kirliliği riski, bu tür sanayilerin çok daha güvenli üretim birimlerinde yapılması gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Yıllardan ve hatta asırlardan bu yana Kazlı çeşme bölgesinde kurulu bulunan Türk Deri Sektörü tabakhaneleri, bunun sonucu, üretim yerlerini değiştirme kararı almışlardır. Bu amaçla 1986 yılında başlatılan Tuzla Organize Deri Sanayi Bölgesi projesi, 1992 yılında hazır duruma gelmiş ve deri üretim birimleri bu sanayi bölgesine taşınmaya başlamıştır. 1992 yılında Tuzla Organize Deri Sanayi Bölgesini faaliyete geçirmiştir (Anonim, 2000:32).Günümüzde yapılan deri eşya ve aksesuarlar el yapımı ve fabrikasyon olmak üzere iki boyuta sahiptir. Fabrikasyon ürünler, deri konfeksiyon, ayakkabı, saraciye ve kürk yapımı gibi sektörlere ayrılan büyük bir sanayi dalıdır. El yapımı deri ürünler ise eskiden Anadolu’nun pek çok yöresinde ata sanatı olarak sürdürülürken günümüzde bazı illerimizde eskisi kadar yoğun olmamakla birlikte halen devam etmektedir. Derinin geçmişten günümüze gelinceye kadar bir çok alanda kullanıldığı bilinmektedir. Deri; çanta, kemer, cüzdan v.b.gibi eşyalarda ürünün kendisini oluştururken, kayışlık, kırbaç, kılıç kını v.b. gibi ürünlerin yapımında da yardımcı malzeme olarak kullanılmaktadır (Özdemir, 2005: 72).

Şekil 13. Günümüzde yapılan deri ürün çeşitleri

Ayrıca deri ürünler, fonksiyonelliğinin yanı sıra göz zevkine hitap etmesi, doğal malzemelerle yapılması, el emeği özelliği taşıması ve fabrikasyon üretimin bol ve ucuz pazarlanan ürünlerine göre çok daha az üretilmesi, modern eşyalarla da uyum sağlaması gibi nedenlerle pek çok kullanım alanı bulunan ve tercih edilen ürünlerdir. Bu ürünler, çanta, kemer, takı, pano, çerçeve, sigaralık, anahtarlık, saksı altı, vazo , minder v.b. gibi çok çeşitli ürünlerden oluşmaktadır. (Şekil 14).

Şekil 14. Günümüzde yapılan deri ürün çeşitlerinden örnekler

3. SONUÇ

Türklerde dericilik zanaatı, Orta Asya'da doğmuş, Anadolu Selçuklu döneminde örgütlenerek, Osmanlı imparatorluğu döneminde de işlenmiş deri ve deri ürünlerini kalitede zirveye ulaştırmıştır. Ahilik teşkilatı Osmanlı'da Loncaya dönüşerek; özellikle 15. ve 16. yüzyıllarda etkili olmuştur.

Ancak 19.yüzyıl ortalarında büyük ekonomik krizin sonucunda dericilik alanında gerileme başlamıştır. Eskiden Anadolu'nun pek çok bölgesinde uğraşılan dericilik zanaatı teknolojinin de ilerlemesiyle gittikçe azalan bir sanat dalı olmuştur. Günümüzde ise sevindirici bir gelişme olarak yeniden deri eşyaya olan talebin artması ve döviz geliri dericiliğin sanayiye önem kazanmasını sağlamıştır.

Bugün Türk deri sanatı, geleneksel ve modern sanatlar içinde gelişimini sürdürmektedir. Deri zamanla modern sanatlar içerisinde de kullanılan bir malzeme haline gelmiştir. Deriyi yapı malzemesi olarak gören pek çok sanatçı, deriden heykel, mask ve dekoratif pano v.b. gibi çeşitli eşya üretmektedirler.

Günümüzde dericilik sanayi boyutunda ise deri sanayii, deri işleme, saraciye, ayakkabı ve konfeksiyon gibi yan dallara ayrılan ve pek çok kişiye iş imkanı sağlayan büyük bir sektör

konumundadır. Bütün dünyada son yıllarda deri teknolojisi büyük gelişme göstermiştir. Uzun zaman bir el sanatı olarak çalışan küçük işletmeler halinde bulunan dericilik; önemli bir endüstri kolu haline gelmiştir.

Sonuç olarak, Türkiye’de dericilik sanatı, geçmişini günümüze günümüzü geleceğe taşıyan önemli bir sanat dalıdır ve turizm açısından da hem ülkeye gelir getirmesi hem de ülke tanıtımı açısından büyük öneme sahiptir. Türk kültüründe dericilik sanatı, sosyal hayatın her boyutunda olduğu gibi askeri alanda da özellikle mahfaza ve savunma amaçlı eşyalarda, kaliteli işçilik ve üstün sanat değeri taşıyan ürünlerle dikkati çekmektedir. Bu nedenlerle köklü bir geçmişe sahip önemli kültür değerlerimizi yaşatmak, gelecek kuşaklara aktarmak, ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtmak açısından, yapılacak bilimsel ve sanatsal çalışmalar yararlı olacaktır.

KAYNAKLAR

- Ağakay, M. (1974). *Türkçe Sözlük*, Bilgi Basımevi, Ankara.
- Anonymous (1975). *Genel Çizgileriyle Dericilik Enstitüsü ve Türk Dericiliği*, Dericilik Araştırma Enstitüsü, İstanbul.
- Anonymous (2000). *Deri ve Deri Mamülleri Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, Ankara.
- Dağtaş, L. (2002). *Anadolu’da Dericilik*, (Yayımlanmamış Kitap), İzmir.
- Delibaş, S. (1989). “Osmanlı Sarayında Deri”, *Leather Fashion Dergisi*, (33): 1-7.
- Diyarbakirli, N.(1972). *Hun Sanatı*, Mili Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Eralp, N.(1993). *Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silah Kavramı ve Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Silahlar*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- Erdönmez, C. (2002). “Askeri Kültür Varlıkları İçinde Deri Aksesuarların Üretim, Kullanım ve Süsleme Teknikleri”, *6. Müzecilik Semineri*, Genel Kurmay Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 90-93.
- Gargı, Z. (2000). *Orta Asya’dan Osmanlı’ya Türk Deri Sanatı ve Aksesuarları Üzerine Bir Kimlik Araştırması*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Giz, A. (1969). “Osmanlı Devletinde Harp Sanayi”, *İso Dergisi*, (37): .20-21.
- Güler, M. (1995). “ Türk Dericilik Sanayi ve Beykoz Fabrikası”, *G.Ü. Endüstriyel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, (3) : 71-75.
- İşcan, H. (1970). *Türk Süsleme Sanatı*, Ülkü Matbaası, Eskişehir.
- Kanbay, H. (1993). “Derinin Öyküsü”, *Art Dekor Aylık Dekorasyon ve Sanat Dergisi*, (7):82-88.
- Küçükerman, Ö. (1998). *Geleneksel Türk Dericilik Sanayi ve Beykoz Fabrikası*, Sümerbank Yayınları, İstanbul.

- Ögel, B (1991). *Türk Kültür Tarihine Giriş 5*. G.Ü. İletişim Fakültesi Basımevi, Ankara.
- Özdemir, M. (2005). “Deri Eşya ve Aksesuarların Dekorasyonda Kullanımı”, *Standart Dergisi*, (520): 72-82.
- Özaslan, S. (2001). *Geleneksel Sanatlarımızdan Kırkpare-Parça Birleştirme*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Sakaoğlu, N., Akbayan, N., Yelmen, H., (2002). *Derinin Anadolu’da Bin Yıllık Öyküsü*, Creative Yayınları, İstanbul.
- Tekin, Z. (1993). “Osmanlı Debbağhanelerinde Kullanılan Aletler ve Dericilik Tabirleri”, *İlim ve Sanat Dergisi*, (37): 51-56.
- Tezcan, H. (1993). “İşlemeli Mektup ve Para Çantaları”, *Antik Dekor Antika Dekorasyon ve Sanat Dergisi*, (18): 74-77.
- Uluçay, Ç. (1951). “İstanbul Saraçhanesi ve Saraçlarına Dair Bir Araştırma”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, (5): 147-164.
- Yelmen, H. (1998). *Kazlıçeşme’de 50 yıl II.*, Ezgi Ajans Reklamcılık ve Yayıncılık, İstanbul.

Açıklamalar:

- ¹ Aplike : Fransızca bir kelime olan applique’den gelmektedir ve dilimize aplike olarak yerleşmiştir. Üzerine koyma uygulama anlamındadır. (Özaslan, 2001). Bir malzemenin üzerine aynı ya da farklı özellikteki diğer bir malzemeyi kesip, yapıştırarak, dikerek vb. şekilde ilave edilerek yapılan süsleme tekniğine aplikasyon denmektedir.
- ² Sürre Kesesi : Para kesesidir. Eskiden Osmanlı padişahlarının her yıl Mekke ve Medine’ye gönderdikleri para ve armağanlara verilen addır (Ağakay, 1974).